

А. ФЕДОСОВА, магістр психології

(Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ШКОЛОЮ

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 4, с. 158–160

Завдяки різниці у поглядах, переконаннях, освітньому рівні, рисах характеру, поколіннях, що розділяють співрозмовників, виникають комунікативні бар'єри. Інтенсивність життя, економічні та соціальні проблеми призводять до розшарування суспільства, виникнення суперечностей між містом-мегаполісом і селом, зростання прірви між молоддю та людьми похилого віку. Водночас бурхливий науково-технічний прогрес, інтеграція країн до всесвітніх організацій, розвиток туризму та народної дипломатії, виникнення глобальної мережі Internet та могутні соціальні процеси зближення націй сприяють взаєморозумінню людей, підвищують ефективність комунікації.

Роль практичного психолога в подоланні комунікативних бар'єрів та оптимізації процесу спілкування є напроцуд важливою.

Об'єктом нашого дослідження є психологічні бар'єри як фактор спілкування в юнацькому віці.

Збір емпіричного матеріалу проходив у середній школі № 25 м. Києва. Ми проанкетували 100 юнаків і дівчат — учнів 10–11-х класів. Розроблена анкета стосувалася наявних в юнацькому віці бар'єрів спілкування, осіб, з якими ці бар'єри виникають, причин появи цих перешкод, якостей, які заважають успішному спілкуванню, а також тих, що сприяють успішній комунікації (табл. 1).

Під час аналізу даних табл. 1 ми виявили, що перше місце серед комунікативних бар'єрів юнацтва посідає мовний бар'єр спілкування (49 %). Часто старшокласники скаржаться на нерозуміння стилю, логіки висловлювань співрозмовника, несхожість тезаурусів. Найчастіше згадують

відсутність авторитету комунікатора: “я їм не довіряю”, “вони дорослішали в інший час і нічому не можуть мене навчити”.

Таблиця 1

Типи бар'єрів спілкування у старшокласників
(у відсотках загальної кількості опитуваних)

№ пор.	Тип бар'єру	%
1	МОВНИЙ	49
2	ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИЙ	48
3	ЕМОЦІЙНИЙ	31
4	ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ	28
5	МОРАЛЬНИЙ	26
6	СТАТУСНИЙ	22
7	КУЛЬТУРАЛЬНИЙ	18

Важливе друге місце посідає характерологічний бар'єр спілкування (48 %). Юнаки пишуть: “мене не розуміють, тому що я — інший”, “батьки не розуміють мої погляди на життя”, “у нас різні погляди на життя”, “ми не схожі за характерами”.

Емоційний бар'єр спілкування посідає третє місце в рейтингу (31 %): “До мене ставляться як до пустого місця”, “мене вражає ворожнеча та індиферентність інших”.

На інтелектуальний бар'єр спілкування вказує третина опитуваних, він посідає четверте місце в рейтингу (28 %): “Я не можу нормально спілкуватися, тому що я розумніший”, “з багатьма мені просто нецікаво”, “проблеми виникають тому, що хтось інтелектуальніше розвинений, ніж я”.

За ними йдуть моральний (26 %), статусний (22 %) і культуральний (18 %) комунікативні

бар'єри. У цій школі завдяки відносній однорідності колективу, обмеженості ареалу помешкання та позашкільного спілкування центральною частиною міста, високому рівню культури викладання це не дуже дивує. Повага до старших, уміння гідно поводитися з людьми незалежно від їх соціального статусу, інтерес до представників інших культур відбиваються на загальній картині відповідей респондентів (табл. 2).

Таблиця 2

Особи, з якими важко спілкуватися школярам юнацького віку

(у відсотках загальної кількості опитуваних)

№ пор.	Особи, з якими важко спілкуватися	%
1	Батьки	72
2	Вчителі	55
3	Протилежної статі	26
4	Іноземці	18
5	Однолітки	13
6	Інші	9
7	Похилого віку	4

Серед причин виникнення комунікативних бар'єрів старшокласники називають відсутність розуміння (70 %), різницю характерів (48 %), брехливість (40 %), відсутність авторитету у співрозмовника (29 %), різницю інтелектуального рівня (28 %), невпевненість у собі (24 %) і вікову різницю (19 %).

Серед якостей, що заважають успішному спілкуванню, учні назвали невпевненість у собі (51 %), сором'язливість (37 %), невміння слухати (30 %), брехливість, нещирість (21 %), агресивність (15 %), егоцентризм (7 %).

Крім наведених даних, респонденти назвали ще упертість, надмірну емоційність, комплекс неповноцінності, закритість, надмірну відвертість, невміння відмовити, невміння викладати свої думки, тиск на співрозмовника, консервативність, лицемірство, заздрощі, складний характер, невігластво, лень, небажання читати ("що більше читаєш, то легше спілкуватися, а я не читаю"), вживання сленгу та слів-паразитів, обмеженість, молодість та відсутність досвіду, хитрощі.

Якості, які необхідно розвинути для оптимізації спілкування у старшокласників: впевненість у собі (44 %), інтелект (40 %), щирість, відвертість (32 %), вміння слухати (23 %), витримка, толерантність (19 %), вміння адекватно висловлюватися (11 %), симпатія (9 %). Серед юнаків є й

такі, які вважають, що особисто в них проблем спілкування немає — 16 респондентів; вони також не вважають за необхідне розвивати в собі комунікативні риси. Ми припускаємо, що це витікає з підвищеної самооцінки старшокласників. Загалом же очевидно, що проблеми спілкування і взаєморозуміння є дуже суттєвими у юнацькому віці, коли у людини формується світогляд, уявлення про себе, вона наближається до важливої кризи з усіма своїми недоліками та величезним прагненням до їх подолання.

Ми проаналізували також гендерні та вікові відмінності респондентів щодо цих же проблем. Виявилось, що перше місце у рейтингу комунікативних бар'єрів і в юнаків, і в дівчат посідає **мовний** бар'єр — відповідно 48 % юнаків і 50 % дівчат. На другому місці **характерологічний** бар'єр — по 48 % респондентів дали позитивну відповідь. Третє місце у юнаків посідає **інтелектуальний** бар'єр (46 %), а у дівчат — **моральний** (32 %). Відмінність відповідей між групами юнаків і дівчат стосується тільки кількості респондентів, у яких з'являється інтелектуальний комунікативний бар'єр — відповідно у 46 % юнаків і у 24 % дівчат.

Найважчою категорією об'єктів спілкування і в юнаків і у дівчат є батьки — у 70 % юнаків та у 73 % дівчат; далі йдуть вчителі — відповідно 54 і 57 % позитивних відповідей. Третє місце посідають особи протилежної статі — у дівчат з ними трохи менше комунікативних проблем. Відмінності ми бачимо у спілкуванні з іноземцями — хлопцям важче вступити з ними в комунікацію, а у дівчат виникають труднощі у стосунках з однолітками.

Щодо вікових відмінностей, то в учнів 10 і 11-х класів перше місце посідає **мовний** бар'єр, що характерно для юнацького загалу: у 10-му класі цей комунікативний бар'єр відзначили 32 % респондентів, в 11-му — 48 %.

Для учнів 10-го класу друге місце посідає **емоційний** бар'єр (31 % відповідей), третє — **характерологічний** (30 %).

Для учнів 11-го класу друге місце посідає **інтелектуальний** бар'єр спілкування (44,4 %). На нашу думку, це пов'язано із загостренням проблеми нестачі знань, передвузівською підготовкою, підвищенням вимог до особистого інтелектуального рівня. Далі йдуть **характерологічний** бар'єр (44 %), **емоційний** та **моральний** (по 29 % відповідей).

Проблеми у спілкуванні виникають насамперед з батьками — у 68 % учнів 10-го класу та у

81 % учнів 11-го класу. У старших юнаків це пов'язано з прагненням незалежності, тому в учнів 11-го класу бар'єри спілкування з батьками з'являються частіше. Також наявна відмінність між відповідями щодо комунікації з особами протилежної статі. Очевидно, що в учнів 11-го класу відсоток позитивних відповідей зростає, тому що вони більше часу приділяють спілкуванню з особами протилежної статі, їх більше хвилюють ці стосунки.

Серед причин, що викликають комунікативні бар'єри, перше місце посідає відсутність розуміння – 70 % у всіх категорій респондентів. Юнаки

11-го класу вказують ще й на різницю характерів (89 %) та інтелектуального рівня (56 %). Кількість відповідей щодо цих причин значно відрізняється від відповідей учнів 10-го класу: на різницю в характері вказують 56 % респондентів, а інтелектуального рівня – 38 %.

Отримані нами результати щодо впливу соціально-психологічних факторів на виникнення комунікативних бар'єрів можна використати в роботі практичних психологів, робітників соціальних служб для молоді, у педагогічній діяльності, а також під час підготовки студентів психологічних та педагогічних вищих закладів освіти.